

9. Pérez–Llantada, C. Formulaic language in L1 and L2 expert academic writing: Convergent and divergent usage. *Journal of English for Academic Purposes*.– 2014.– Vol.14. – p. 84–94.
10. Wray, A. *Formulaic Language and Lexicon*. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2002. – 348 p.
11. Simpson–Vlach, R., Ellis N.C. *An Academic Formulas List: New Methods in Phraseology Research*. *Applied Linguistics*.– 2010. Vol.31, issue 4.– p.487–512.
12. Nguyen, T.T.L. *Learning EFL Writing in Vietnam: Voices from An Upper–Secondary School’s Students*. *The Journal of Asia TEFL* – 2021.– Vol. 18, No. 4.– p.1195–1210.
13. Imamyartha, D., Wahjuningsih, E., Puspa, A., Bilqis M, & Hudori, R.F.A. *An Experiment on Mobile Learning to Leverage EFL Learners’ Engagement, Emotional Intelligence, and Learning Motivation*. *The Journal of Asia TEFL*. – 2021.– Vol. 18, No. 4.– p.1285–1301.
14. Ku Doris, K.N. *Technology Use and Student Engagement During COVID–19: The Case of Online EFL Classes*. *The Journal of Asia TEFL*. – 2021.– Vol. 18, No. 4.– p.1413–1422.
15. Prasasti, W.D. *Probing Learners’ Critical Reading: Reader–Response Activities in an EFL Context*. *The Journal of Asia TEFL*. – 2021.– Vol. 18, No. 4.– p.1476–1483.

МРНТИ 14.07.01

<https://doi.org/10.51889/1728-5496.2023.1.76.011>

М.П. Асылбекова,¹ Г.К. Касымбекова^{1*}

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ПЕРФЕКЦИОНИСТІК ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада студенттердің оқу үдерісіндегі перфекционистік қатынастарының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін қарастыруда алыс және жақын шетелдік, отандық ғалымдардың еңбектеріндегі перфекционизм мәселесінің қазіргі жағдайына талдау жасалады. Бұл құбылыстың құрылымы, түрлері және перфекционизмді анықтаудың белгілі диагностикалық құралдары қарастырылады. Зерттеу үшін интериоризация туралы мәдени-тарихи психологияның тұжырымдамасы (Л.С. Выготский), сондай-ақ шамадан тыс ұмтылушылық немесе ынталану арқылы қызметтің тиімділігін төмендету туралы тұжырымдамасы (Р.Йеркс, Д.Додсон) әдіснамалық негіз ретінде қабылданды. Студенттердің оқу үдерісіндегі перфекционистік қатынастарының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін зерттеуде перфекционизмді адамның әртүрлі типологиялық сипаттамаларына байланысты жеке қасиет ретінде қарастыру, перфекционизмнің құрылымын зерделеу, перфекционизмге ықпал ететін факторларын анықтау қажет. Сондықтан зерттеуіміздің маңыздылығы тұлғаның бейімделу мінез-құлықтарының ерекшеліктеріне байланысты өзіне бағытталған перфекционистік көзқарастың (өзін-өзі асыра бағалау талаптары), басқаларға (басқаларға шамадан тыс талаптар) және перфекционизмнің әлеуметтік белгіленген түрінің мәнін талдаудан тұрады.

Түйін сөздер: перфекционизм, деструктивті перфекционизм, конструктивті перфекционизм, өзін-өзі жетілдіру, өзіне бағытталған перфекционизм, басқаларға бағытталған перфекционизм, әлеуметтік белгіленген перфекционизм.

Асылбекова М.П.,¹ Касымбекова Г.К.^{1*}
¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРФЕКЦИОНИСТСКИХ ОТНОШЕНИЙ СТУДЕНТОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В статье анализируется современное состояние проблемы перфекционизма в работах зарубежных и отечественных ученых с учетом психолого-педагогических особенностей перфекционистских отношений студентов в образовательном процессе. Рассматриваются структура, виды этого явления и известные диагностические средства выявления перфекционизма. Для исследования в качестве методологической основы была принята концепция культурно-исторической психологии об интериоризации (Л. С. Выготский), а также концепция снижения эффективности деятельности за счет чрезмерного стремления или мотивации (Р.Йеркс, Д.Додсон). При изучении психолого-педагогических особенностей перфекционистских отношений студентов в образовательном процессе необходимо рассмотреть перфекционизм как черту личности, обусловленную различными типологическими особенностями личности, изучить структуру перфекционизма, определить факторы, способствующие формированию перфекционизма. Следовательно, значимость нашего исследования заключается в анализе перфекционистского отношения, направленного на себя (завышенные требования к самооценке), другим (чрезмерные требования к другим) и социально предписанного перфекционизма, обусловленного особенностями адаптивного поведения личности.

Ключевые слова: перфекционизм, деструктивный перфекционизм, конструктивный перфекционизм, самосовершенствование, перфекционизм ориентированный на себя, перфекционизм ориентированный на других, социально предписанный перфекционизм.

Asylbekova M.¹, Kassymbekova G.^{1*}
¹L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF PERFECTIONIST RELATIONS OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract

The article analyzes the state of students in the problems of perfectionism in the work of foreign and domestic scientists, taking into account the psychological and pedagogical features of perfectionist relations in the educational process. The structure, types of this phenomenon and well-known diagnostic tools for identifying perfectionism are considered. For research, the concept of cultural-historical psychology on interiorization (L.S. Vygotsky), as well as the concept of reducing the effectiveness of activities due to excessive aspiration or motivation (R.Yerkes, D.Dodson) was adopted as a methodological basis. When studying the psychological and pedagogical features of students' perfectionist relations in the educational process, it is necessary to consider perfectionism as a personality trait due to various typological personality traits, to study the structure of perfectionism, to determine the factors that contribute to the formation of perfectionism. Therefore, the accuracy of our study is determined in the analysis of perfectionistic attitudes, focus on oneself (inflated demands on self-esteem), others (excessive demands on others) and socially demanding perfectionism, due to a sensitive attitude to behavior.

Keywords: perfectionism, destructive perfectionism, constructive perfectionism, self-improvement, self-centered perfectionism, other-oriented perfectionism, socially prescribed perfectionism.

Кіріспе. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда қоғамға кәсіби әлемге мобильді, өз бетінше шешім қабылдауға дайын және оны жүзеге асыруға жауапты тұлғалар қажет. Бұл студенттік кезеңнен

бастап кәсіби мансабын іздестіру, жоспарлау, таңдау және оны ұйымдастыру барысында өзін-өзі сәтті жүзеге асыруына мүмкіндік береді.

Ойшылдар адамның рухани кемелдену, толысу жолдарын өз заманында зерттеп, зерделеген. Әлемнің ұлы ойшылы Әбу Насыр әл-Фараби да адамзаттың кемелдік пен бақыт-қа деген батыл ұмтылысын философиялық тұрғыдан жаңа туған нәрестенің ақыл-ойы таза мүмкіндікті білдіреді, яғни ықтимал күйде, сондықтан жақсы және жаман іс-әрекеттің арасында таңдау жасай алмайды деген ережеге сүйене отырып, адамның өмір сүру үдерісінде ізгіліктер пайда болады деп сенді. Ол адамның мұндай бастапқы күйін табиғи деп атайды және оған сәйкес, бұл қасиет те емес, дегенмен адам оларға жазба, оқу сияқты бейім болуы мүмкін [1, б.151].

Абайдың пікірінше, адамның қоғамдағы орны («Сен де бір кірпіш дүниеге»); өмірдегі мәні («атымды адам қойған соң, қайтіп надан болайын»); толысу, өсу жолдары («талап, еңбек, терең ой»); адамгершілік қасиеттері («ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек») [2, б. 296].

Перфекционизм құбылысының ең көп қолданылатын синонимдері – «кемел», «идеал», «мінсіз» және т.б. «Идеал» туралы пікірлер, ойлар адамның өзіндік санасының да, оның дүниетанымының да негізін қалыптастыруға әсер етіп, қоғамдағы, табиғаттағы, тарихи үдерістегі адамның орны мен рөлін белгіледі, оның даму бағытын анықтайды.

Ғылыми мағынада «перфекционизм» ұғымы (лат. perfectio – кемелдік) өзіне, айналасындағыларға және жалпы өмірге өте жоғары талаптар қоюға және ең жоғары стандарттарды ұстануға деген ұмтылысты білдіреді.

Перфекционизм философия, психология мен педагогикада әртүрлі мағынаға ие.

Философияда «перфекционизм» ұғымы адамның және бүкіл адамзаттың жетілу қабілеті идеясына негізделген моральдық ілім ретінде қарастырылады. Ол адамның өзіне қатысты және басқа адамға қатысты жетілдіруге ұмтылуын, мақсатты сенімін білдіреді.

Психологияда «перфекционизм» ұғымы салыстырмалы түрде қолданылады. XX ғасырда К.Хорни мен А.Адлер кемелдікке ұмтылуды адамның іс-әрекетінің негізгі қозғаушы фактор-ларының бірі ретінде қарастырған кезеңнен басталды. К.Хорнидің пікірінше, перфекционизм қоғамның тұлғаға деген талаптарының артуына ұмтылысты жоғарылатып, идеалды «Мен» бейнесіне, яғни адамның қандай болуы керек, қандай қасиеттерге ие болуы керек деген идеяға негізделген, ол тұлғаның жетілуінің невротикалық қажеттілігін қалыптастыруға алып келеді [3, б.123]

А.Адлер перфекционизмді «қандай да бір мағынада кемелдікке ұмтылудың туа біткен сипатының көрінісі және тұтастай алғанда жеке тұлғаны дамыту бағыты ретінде жетілдіру» деп түсіндіреді. Ол кемелді болуға ұмтылысы табиғи түрде өмірдің ажырамас бөлігі, онсыз өмірде мүмкін болмайтын мотивация, кемелдікке ұмтылу «әлеуетті салауатты әрекет» ретінде екенін атап көрсетеді [4, б.59].

Психологиялық тұрғыдан алғанда, перфекционизм – бұл тұлғаның когнитивтік құрлымын бұрмаулау механизміне негізделген психологиялық құбылыс. Қазіргі уақытқа дейін перфекционизмнің жалпыға бірдей ортақ анықтамасы қабылданбаған. Дегенмен, перфекционизм субъектінің мінсіздікке, кемелдікке ұмтылуы, кез-келген іс-әрекетінің нәтижелерін ең жоғары стандарттарға жеткізуі деп, ал перфекционист – бұл өмірінің барлық салаларында ең жақсы болуға ұмтылатын адам деп түсіндіріледі.

Сондықтан студенттердің перфекционизмі көпқырлы психологиялық құбылыс ретінде зерттелінеді. Ол бір жағынан, студенттерді өзін-өзі жетілдіру жолында қозғаушы күшке айналатын қуат көзі болса, екінші жағынан, үнемі өзіне-өзі қанағаттанбауы, мазасыздықтың жоғары деңгейі, қарым-қатынастың бұзылуы, тұлғааралық және жалғыздық мәселесін тудырады.

Перфекционизм күрделі құбылыс, оның әсері адам өмірінің барлық салаларын қамтуы мүмкін. Бұл құбылысты шетелдік (Д.Бернс, А.Вайсман, М.Энтони, Р.Стивинсон, П.Хьюитт, Г.Флетт, М.Х. Холлендер және т.б.), ресейлік (А.Б. Холмогорова, Н.Г. Гаранян, И.И. Грачева және т.б.) және отандық (А.Р. Ерментаева және т.б.) психолог ғалымдар зерттеді.

М.Х. Холлендер «перфекционизм» ұғымына алғаш анықтама берген ғалымдардың бірі. Автор перфекционизм «өзінен немесе басқалардан жағдай талап еткеннен де жоғары сапалы орындау

талабы» ретінде анықталады. Көбінесе, өзіне сенімсіз балада дамиды, ол ата–анасының мақұлдауын, қабылдауын және сүйіспеншілігін қажет етеді. Өйткені, баланың оларға ұнауы қиынға соғады. Сондықтан автор егер бала мінсіз жұмыс істесе, іздеген қолдауды алады деп болжайды [5, б.94].

М.В. Ларский студенттердің перфекционизмі мәселесін зерттей отырып, оның келесі типологиясын ұсынады: конструктивті перфекционизм студенттің өзіне, оқу-кәсіптік іс-әрекет үдерісіне және оның нәтижелеріне, оқу үдерісінің басқа субъектілеріне, қоршаған шынайылықтың әртүрлі аспектілеріне жоғары талаптар жүйесін үйлестіруге дайындығы мен қабілетінен көрінетін тұлғалық білім деп түсіндіріледі; деструктивті перфекционизм дисгармониялық тұлғалық білім ретінде қарастырылады, ол студенттің өзіне, оқу-кәсіптік іс-әрекет үдерісі мен нәтижелеріне, басқа білім беру субъектілеріне, сондай-ақ қоршаған шынайылықтың әртүрлі аспектілеріне қойылатын өте жоғары талаптарға байланысты маңызды қатынастар жүйесінің бұзылуынан көрінеді [6, б.47].

Зерттеушілер (Н.Г. Гаранян, А.Б. Холмогорова, Т.Ю. Юдеева) перфекционизмнің адам өмірінің барлық салаларына әсерін зерттеп, жағымсыз немесе теріс салдарлар түрінде көрінетін бірнеше саланы анықтайды: эмоционалдық салада перфекционизмнің салдары өзіне-өзі қанағаттанбау, сағыныш, мазасыздық, ұят, кінә сезімдеріне алып келуі мүмкін; мотивациялық салада перфекционизмнің салдарлары мотивацияның орындалған тапсырманы басқа адамның мақұлдауына және таңдануына ауысуына байланысты іс-әрекетке шынайы қызығушылық таныта алмауы түрінде көрініс табады. Егер, перфекционист мұндай реакцияларды қабылдаса немесе олар жеткілікті ынталандырылмаса, онда ол өмірінің мәнін жоғалтып, депрессияға айналатын пайдасыздық сезіміне түсуі мүмкін; тұлғааралық байланыстар саласында перфекционизм айналасындағыларға шамадан тыс талаптар қоюы мен үміттер артуына байланысты адамдармен бәсекелестікте өзін олармен үнемі салыстыру, күншілдік, қызғаныш, жақын және сенімді қарекет түрлеріне жоғары стандарттардың таралуы іс-әрекет өнімділігінің төмендеуіне және созылмалы шаршаудан кез-келген нәтижеден бас тартуына байланысты әрекет ете алмауы мүмкін [7, б.27].

Г.Д. Немцова перфекционизмнің тұлғаның мотивациялық сипаттамасымен байланысын зерттей отырып, студенттер арасындағы өзіне бағытталған перфекционизм мен табысқа жету мотивациясының маңызды жақтарын атап көрсетеді. Перфекционизмді жетілдірудің жоғары деңгейі бар студенттер дамып келе жатқан мотивтердің үстемдігімен «прогрессивті» мотивациялық бейінімен ажыратылады деп есептейді [8, б.63].

Зерттеулерде перфекционизмнің өмірдің әртүрлі аспектілеріне әсерін түсіндіру мақсатында басқа психологиялық құбылыстармен де байланысы қарастырылады.

А.Б. Холмогорова, Н.Г. Гаранян перфекционизмнің белгілі бір түрін, соның ішінде нарциссистік перфекционизмді ажыратады, оны кемелдікке жету мотивациясының үстемдігімен, барлық басқа мотивтерге зиян келтіріп, мақұлдау мен таңдануға ұмтылуымен, жетістік пен тануды өмірдің басты мағынасына айналдырумен сипаттайды. Нарциссистік перфекционизм адамның жеке басының негізгі өзегіне айналып, одан бас тартуды өзінен бас тартумен теңестіруіне, соған байланысты қатты қарсылыққа тап болуына алып келеді. Оның негізгі белгілері іс-әрекеттің мазмұнына қызығушылықтың болмауы, оның нәтижелеріне шамадан тыс тұрақтануы және басқалардың оларға назар аударуы болып табылады [9, б.32].

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, перфекционизм кемелдікке, мінсіз имиджге, кез-келген іс-әрекетті мінсіз орындауға деген ұмтылыс ретінде түсіндіріледі. Мұнда перфекционизмнің екі түріне, атап айтқанда, табысқа жету мотивациясымен (белсенді перфекционизм) және сәтсіздікке жол бермеу мотивациясымен (пассивті перфекционизм) байланыстылығына мән беріледі, бұл студенттердің ұмтылысын ерте анықтаудың маңызды екеніне назар аударудың қажеттілігін көрсетеді.

Ш.Ж. Колумбаева мен Т.В. Ланцева студенттердің оқу басшылығындағы қажеттілігі мен білім беру іс-әрекетін бақылаудың тиімділігін зерттей отырып, таңдалған өлшемдер негізінде оқытудың академиялық бағдарламаларын аяқтаудың сапасы мен табыстылығына әсерін дәлелдейді. Авторлардың пікірінше, бұл параметрлер мақсатты, оқу нұсқасының әртүрлілігіне бағытталған болуы

немесе пайдалануы мүмкін; екінші жағынан, бейімделген басшылық және болашақ педагогтарды даярлау процесін басқару студенттердің оқудағы жеке жетістіктерін ескеруі тиіс [10, б. 126].

Сондықтан перфекционизм талаптардың жоғары деңгейімен және маңыздылығымен, өз жетістіктерін асыра жоғары бағалауымен, өзіне және айналасындағыларға аса талап қоюымен, өзінің және басқа адамдардың қателіктеріне төзбеушілікпен сипатталады.

Материалдар мен әдістер. Мақаламыздың негізгі мақсаты студенттердің оқу үдерісіндегі перфекционистік қатынастарының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін анықтау болып табылады.

Перфекционизм мәселесі психоаналитикалық, когнитивтік және бихевиористік ғылыми-әдіснамалық тұрғыдан зерттелінеді. Жалпы алғанда, перфекционизм мәселесі алдымен психоаналитикалық тұрғыдан жүйелі зерттелініп, перфекционизмнің невротикалық және нарциссистік түрлеріне сипаттама беріледі. Барлық психоаналитикалық модельдер перфекционизм жеке тұлғаға тек теріс әсер етеді деп болжайды.

Қазіргі психоаналитикалық тұжырымдамаларда жоғарыда аталған перфекционизм түрлерінен басқа, нарциссистік перфекционизм тұлғаның ерекше өмір салты ретінде немесе тұлғаның психикалық іс-әрекетінің интегралды стиль сипаттамасы ретінде қарастырылады.

Перфекционизмнің бихевиористік (мінез-құлық) моделі құрылымның механизмдерін түсіндіруге, сондай-ақ оң және теріс перфекционизмді ажыратуға бағытталған. Бірақ қазіргі психологтардың назарын аударатын ең танымал модельдер – перфекционизмнің когнитивтік модельдері [11, б. 1].

Когнитивтік тәсіл тұрғысынан перфекционизм параметрлерін белсенді зерттеу 1990 жылы П.Хьюитт пен Г. Флетттің «Перфекционизмнің көпөлшемді шкаласы» әдістемесінің пайда болуынан басталды. Ғалымдар перфекционизмнің үш өлшемді моделін ұсынады: Мен – бағытталған перфекционизм, объектіге бағытталған перфекционизм, әлеуметтік белгіленген перфекционизм. Перфекционистік өзін-өзі таныстыру да үш аспектіні қамтиды: өзін-өзі жетілдіруді демонстрациялау, мінез-құлықтың жетілмегендігін көрсетуден аулақ болу, әлеуметтік белгіленген перфекционизм. Авторлар перфекционизмді тұлғааралық контексте экспрессивті стиль ретінде қарастырып, перфекционистік өзін-өзі таныстыру моделін жасады. «Перфекционистік өзін-өзі таныстыру» ұғымы өзіне-өзі талап қоюдың белгілі бір стилін білдіреді, олардың кемшіліктері белгілерді жасыру үрдісі болып табылады [12, б.459].

Сонымен бірге зерттеуіміз үшін интериоризация туралы мәдени-тарихи психологияның тұжырымдамасы (Л.С.Выготский), сондай-ақ шамадан тыс ұмтылушылық немесе ынталану арқылы қызметтің тиімділігін төмендету туралы тұжырымдама (Р.Йеркс, Д.Додсон) маңызды болып табылады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Перфекционизмді зерттеу үшін «Перфекционизмнің көпөлшемді шкаласы» (авторлары – Hewitt P.L. және Flett G.L.) И.И. Грачеваның бейімделген әдістемесі қолданылады. Әдістеме авторларының пікірінше, перфекционизмнің белгілі бір компонентінің басым болуы субъектінің басқалармен қарым-қатынасының түрін, өзіне деген көзқарасын ғана емес, сонымен бірге белгілі бір ауытқулардың пайда болу қаупін болжауға мүмкіндік береді [13, б.73].

Зерттеу мәселесі бойынша эксперименттік тәжірибе жұмыстары Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті базасында жүргізілді. Зерттеуге әлеуметтік ғылымдар факультетінің «6В01201 – Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту» (26 студент), «6В01103 – «Педагогика және психология» (26 студент), «6В01823 – Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» (22 студент) Білім беру бағдарламасы бойынша 2 курс студенттері қатыстырылды, жалпы саны – 74 студент.

Осы әдістеме негізінде жинақталған деректер келесі нормативтерге сәйкес өңделеді: 159 балл төмен деңгейді, 160-тан 203 баллға дейінгі диапазонда орташа деңгейді, 204 баллдан асатыны жоғары деңгейді көрсетеді.

Перфекционизмнің жоғары деңгейі (шартты түрде сау субъектілердің көпшілігінде салыстырмалы түрде орташа) нарциссизммен байланысты:

– жоғары өзіне бағытталған перфекционизм деңгейінде адам өзіне өте жоғары талаптар қоюға бейім;

– жоғары деңгейдегі басқаларға бағытталған перфекционизм – басқаларға өте жоғары талаптар қоюға бейім;

– жоғары әлеуметтік белгіленген перфекционизм деңгейінде адам басқалардың оған қойылатын талаптарын асыра және шындыққа жанаспайтын деп санауға бейім. Перфекционизмнің орташа және төмен жалпы деңгейі бар субъектілер басқаларға қарағанда нарциссистік, демонстрациялық қасиеттерді көрсетеді, егер перфекцио-низм басқаларға бағытталған болса, олардың перфекционистік көзқарастарының құрылымында басқа компоненттерге үстемдік етеді.

Студенттер тұжырымдардың немесе мәлімдемелердің әрқайсысымен танысуы керек. Оң жақта көрсетілген сандардың бірін бөлектеу арқылы онымен келісу немесе келіспеу дәрежесін бағалауы тиіс (1–кесте).

Зерттеуімізде қолданылған П.Хьюитт пен Г.Флеттің «Перфекционизмнің көпөлшемді шкаласы» әдістемесі перфекционизмді зерттеудің ең жетілдірілген әдістемесі ретінде перфекционизмнің бағытын диагностикалауға – «Мен», «Басқа», «Әлеуметтік» перфекционизм жалпы деңгейін, перфекционистік бағыттардың арақатынасын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге әдістемеге сәйкес перфекционизмнің үш компонентінің арақатынасын да сипаттауға болады:

– өзіне бағытталған перфекционизм (ӨБП) – іс-әрекеттің аса жоғары стандарттарын белгілеу, жоғары жеке стандарттардың болуын, өзін-өзі жетілдірудің ішкі мотивациясын, мақсатқа назар аударуға бейімділікті, қол жеткізілуі қиын мақсаттар қоюға бейімділікті және оларға жету үшін күш салуға дайын болуды қамтиды;

– басқаларға бағытталған перфекционизм (ББП) – басқаларға аса жоғары талаптар қою, басқалар үшін белгілеген жоғары стандарттарының болуын, басқаларға деген талапшылдықты, төзбеушілікті, қателіктерді кешіргісі келмеуді, жетілмегендікті болжайды;

– әлеуметтік белгіленген перфекционизм (ӘБП) – шындыққа жанаспайтын жоғары стандарттарға таңылған жеке адамның сезімі, жеке тұлғаның басқа адамдардың оған қатысты өте жоғары үміттерге ие екендігіне сенімі, оларды орындау өте қиын, мүмкін емес, бірақ бұл тұлға мақұлдау алу және теріс бағалаудан аулақ болу үшін айналасындағылар белгілеген стандарттарға сәйкес келуге ұмтылысын көрсетеді. Осы әдістемені қолдану барысындағы диагностика нәтижелерін талдайтын болсақ, төмендегідей мәліметтер алынды: студенттердің 75%– перфекционизмнің орташа деңгейін көрсетеді, олар шартты «норма» ретінде қабылдайды. Жалпы алғанда, перфекционизмнің орташа деңгейі бар субъектілер осы белгінің ауырлығы төмен перфекционистерге қарағанда өздеріне аса жоғары талап қояды; студенттердің 20%– перфекционизмнің төмен деңгейіне ие, бұл тұлғаларға академиялық сәтсіз тән, оларға ерік–жігерінің бұзылуларымен байланысты төмен балл алушылар жатқызылады; респонденттердің 5%– жоғары деңгейге ие, яғни барлық жағынан кемелденген, мінсіз болуға тырысатын студенттер.

өзіне деген шамадан тыс талапшылдықпен сипатталады, сауалнамаға қатысқандардың 14% – басқаларға бағытталған перфекционизмге ие, яғни олар басқаларға өте жоғары талаптар қояды, 7% – басқалардың оған қойылатын талаптарын жоғары және шындыққа жанаспайтын деп санайды. Бұдан перфекционистер айналасындағыларға қарағанда өздеріне көбірек талап қояды деп тұжырымдауға болады;

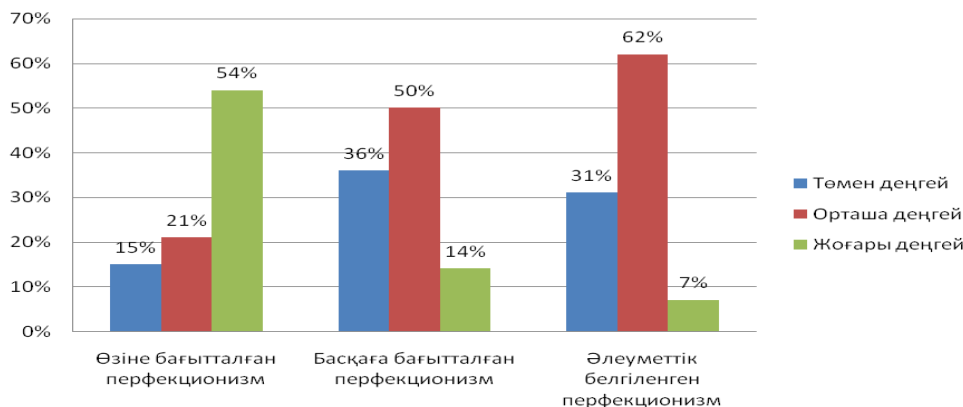
– перфекционизмнің орташа деңгейі бар студенттерге келсек, қатысушылардың 62% – әлеуметтік белгіленген перфекционизм, 50% – басқаларға бағытталған перфекционизм, 21% – өзіне бағытталған перфекционизмді көрсетеді. Яғни, перфекционизмнің орташа деңгейі бар субъектілер басқалардың оларға қойылатын талаптарын шындыққа жанаспайды деп санайды, бірақ басқа адамдарға жоғары талаптар қойғанымен, өздерін төмен дәрежеде көрсетеді;

– перфекционизмнің төмен деңгейі бар студенттердің 36% – басқаларға бағытталған перфекционизмі бар, 31% – әлеуметтік белгіленген талаптарды жоғары деп санайды, 15% – өзіне бағытталған перфекционизмі бар (2-кесте).

Кесте 2 – Студенттерді перфекционизм шкалалары бойынша бойынша бөлу (%)

Перфекционизм шкалалары	Өзіне бағытталған перфекционизм	Басқаға бағытталған перфекционизм	Әлеуметтік белгіленген перфекционизм
Деңгейлері			
Төмен деңгей	14	39	30
Орташа деңгей	28	50	65
Жоғары деңгей	58	11	5

Зерттеуіміз 14% – перфекционизмнің жоғары деңгейі бар екенін және олар басқа адамдарға қарағанда өздеріне жоғары талаптар қоюға бейім екенін және олардың жеке басына және олардың қызметінің нәтижелеріне тым жоғары талаптар қоюға байланысты үлкен қиындықтарға тап болуы мүмкін екенін көрсетеді, бұл оқу үлгеріміне теріс әсер етуі мүмкін (2-сурет).

Сурет 2 – Студенттерді перфекционизм шкалалары бойынша бөлу

Сонымен, перфекционизмнің орташа және төмен дәрежесі бар студенттер кіші шкалалар бойынша біркелкі бөлінеді және қоғамға жоғары талаптар қояды немесе оған жоғары талаптар қойылады деп санайды.

Қорытынды. Қорыта келгенде, перфекционизм жоғары жеке стандарттарға негізделеді, ол тұлғаның жағымды, сапалы аспектілері ретінде қарастырылады, кейде кейбір сипаттамаларымен бірге теріс көріністерге де ие болуы мүмкін. Зерттеушілер перфекционизмді қалыпты да, патологиялық та болуы мүмкін екенін атап көрсетеді. Өйткені, перфекционизм бір жағынан, өзгермелі жағдайларда адамның алға қойған мақсаттарға жетуіне және өзін-өзі жетілдіруіне

көмектеседі, ал екінші жағынан, тым жоғары стандарт өз жоспарларын белгісіз уақытқа кейінге қалдыруға мәжбүр етеді, бұл өз кезегінде адамның өзіне және өміріне қанағаттанбауына алып келеді. Осыдан перфекционистің кейбір сипаттамаларын атауға болады: өз іс-әрекетін орындауға қойылатын жоғары талаптар, орындалған жұмыстан ләззат ала алмау, сәтсіздіктен қорқу, қателіктер кезінде өзін-өзі сынау, «бәрібір немесе ештеңе» тұрғысынан ойлау, жұмысты үнемі кейінге қалдыру, жетістікке жету мотивациясы және сәтсіздіктерден шыға алу немесе шыға алмау, дағдарыстар, талаптардың деңгейі, бәсекелестік және т.б. Демек, перфекционизм адамның өзіне және басқаларға, тұтастай тұлғаның өз іс-әрекетіне жоғары талаптарын анықтайтын сипаттамасы. Жетістікке деген сындарлы ұмтылыс, жағымды әсерлер өзіне деген сенімділікті арттырады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Әл-Фараби: *Философиялық трактаттар*. Т.2. Алматы, 2019. – 224 б.
2. Құнанбайұлы А. *Өлеңдер, поэмалар, қара сөздер*. – Алматы: «Раритет», 2008. –383б.
3. Хорин К. *Невротическая личность нашего времени*. – СПб.: Питер, 2014. – С. 307.
4. Адлер А. *Индивидуальная психология: теория и практика*. – СПб., 1993. – С. 107.
5. Hollender M.H. *Perfectionism//Comprehensive Psychiatry*. 1965. V. 6. P. 94–103.
6. Ларских М.В. *Психолого–педагогическая концепция формирования конструктивного перфекционизма студента: автореф. дисс... на соискание ученой степени доктора психологических наук*. – Самара, 2017. – С. 47.
7. Гараян Н.Г., Холмогорова А.Б., Юдеева Т.Ю. *Перфекционизм, депрессия и тревога // Московский психотерапевтический журнал*, 2001.– № 4. – С. 18–48.
8. Немцова Г.Д. *Специфика взаимосвязи перфекционизма и мотивации достижения студентов// Актуальные проблемы социальной психологии*, 2014. – №1. – С. 63–65.
9. Холмогорова А.Б., Гараян Н.Г. *Нарциссизм, перфекционизм и депрессия // Московский психотерапевтический журнал*. 2004. № 1. С. 18–35.
10. Колумбаева Ш.Ж., Ланцева Т.В. *Потребность студентов в учебном руководстве и эффективность контроля над образовательной деятельностью//Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», No2(66), 2020. – С. 126–131.*
11. Ясная В.А., Ениколопов С.Н. *Современные модели перфекционизма // Психологические исследования*. 2013. Т. 6, № 29. – С.1.
12. Hewitt P.L., Flett G. L. *Perfectionism in the self and Social context: conceptualization, assesment and association with psychopathology// of Personality and Social Psychology*. 1991. Vol. 60, № 3. P. 456–470.
13. Грачева И.И. *Адаптация методики «Многомерная шкала перфекционизма» П.Хьюитта и Г.Флетта//Психологический журнал*. – 2006. – № 6. – С. 73–81

References:

1. Al-Farabi: *Filosofiyalıq traktattar [Philosophical Treatises]*. T 2. – Almaty, 2019. – 224 b.
2. Kunanbayuly A. *Öleñder, poemalar, qara sözder [Poems, poems, black words]*. – Almaty: «Raritet», 2008. –383b.
3. Khorin K. *Nevroticheskaya lichnost' nashego vremeni [Neurotic personality of our time]*. – SPb.: Piter, 2014. – 307s.
4. Adler A. *Individual'naya psikhologiya: teoriya i praktika [Individual psychology: theory and practice]*. – SPb., 1993. – 107s.
5. Hollender M.H. *Perfectionism //Comprehensive Psychiatry*. 1965. V. 6. P. 94–103.
6. Larskikh M.V. *Psikhologo–pedagogicheskaya kontsepsiya formirovaniya konstruktivnogo perfektsionizma studenta [Psychological and pedagogical concept of the formation of a student's constructive perfectionism]: avtoref. diss... na soiskaniye uchenoy stepeni doktora psikhologicheskikh nauk*. – Samara, 2017. – 47s.
7. Garanyan N.G., Kholmogorova A.B., Yudeyeva T.Yu. *Perfektsionizm, depressiya i trevoga [Perfectionism, depression and anxiety]// Moskovskiy psikhoterapevticheskiy zhurnal*, 2001.– № 4. – S. 18–48.
8. Hemtsova G.D. *Spetsifika vzaimosvyazi perfektsionizma i motivatsii dostizheniya stuyentov [The specifics of the relationship between perfectionism and student achievement motivation] // Aktual'nyye problemy sotsial'noy psikhologii*, 2014. – №1. – S. 63–65.

9. Kholmogorova A.B., Garanyan N.G. Nartsissizm, perfektsionizm i depressiya [Narcissism, perfectionism and depression]//Moskovskiy psikhoterapevticheskiy zhurnal. 2004. № 1. S. 18–35.

10. Kolumbayeva Sh.Zh., Lantseva T.V. Potrebnost' studentov v uchebnom protsesse i effektivnost' kontrolya nad obrazovatel'noy deyatel'nost'yu [Students' need for academic guidance and effective control over educational activities educational activities]//Vestnik KazNPU im. Abaya, seriya «Pedagogicheskiye nauki», №2(66), 2020. – S. 126–131.

11. Yasnaya V.A., Yenikolopov S.N. Sovremennyye modeli perfektsionizma [Modern models of perfectionism]// Psikhologicheskiye issledovaniya. 2013. T. 6, № 29. – S.1.

12. Hewitt P.L., Flett G. L. Perfectionism in the self and Social context: conceptualization, assesment and association with psychopathology// of Personality and Social Psychology. 1991. Vol. 60, № 3. P. 456–470.

13. Gracheva I.I. Adaptatsiya metodiki «Mnogomernaya shkala perfektsionizma» P.KH'yuitta i G.Fletta [Adaptation of the methodology "Multidimensional scale of perfectionism" by P.Hewitt and G.Flett]//Psikhologicheskiy zhurnal. – 2006. – № 6. – S. 73–81

МРНТИ14.35.07

<https://doi.org/10.51889/1728-5496.2023.1.76.012>

Р.Б. Исмаилова,^{1*} К.Т. Туkenова¹ П.Е. Жарылгасова² Б.Д. Жигитбекова³

¹Алматы технологиялық университеті
Алматы, Қазақстан

²Ш.Есенov атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті.,
Ақтау, Қазақстан

³Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУ НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақала болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда тәжірибеге-бағытталған оқытудың маңыздылығына арналған. Қазіргі уақытта тәжірибеге бағытталған оқыту үдерісінде кадрларды кәсіби тұрғыда даярлауды жаңғыртудан, оның мазмұнын өзгертуден, оның барлық компоненттерін қайта қараудан көрінетін оң сапалы өзгерістер болып жатыр. Мұндай жағдайларда жұмыс берушілердің нақты қажеттіліктерін ескере отырып, кәсіби бейімделген тұлғаны дайындауға ықпал ететін әдістерді іздеу қажеттілігі туындайды. Авторлар осы бағытта жеке тұлғаның қалыптасуының ғылыми-теориялық негізіне талдау жасап, тәжірибеге-бағытталған оқытуда тұлғаға бағытталған тәсілдің ықпалына мысалдар келтірген. Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыратын тәжірибеге-бағытталған оқытуды жүзеге асырудың бірнеше шарттарын анықтаған. Сондай-ақ, мақалада шетел ғалымдарының да зерттеулеріне тоқтала келіп, қазіргі еңбек нарығында түлектердің сәтті кәсіби бейімделуін қамтамасыз ететін болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамалық тәсілдері талданған.

Түйін сөздер: кәсіби құзыреттер, кәсіби бейімделу, кәсіби қызмет, болашақ педагог, тәжірибеге бағытталған оқыту.